૩

વાદવિવાદ

જીવરામ જોષી

જીવરામ જોષી : સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા ગરણી ગામમાં તેમનો જન્મ થયો હતો. ગુજરાતી છ ધોરણ સુધી ભણેલા. અંગ્રેજીનું સાધારણ જ્ઞાન પણ ધરાવતા હતા. 'ઝગમગ' અને 'છુકછુકગાડી' જેવા બાળપત્રિકાના તંત્રી તરીકે તેમણે સુંદર કામગીરી બજાવી હતી. તેમણે રચેલા બાલસાહિત્યનો જોટો જડે તેમ નથી. 'મિયાં ફૂસકી', 'અડૂકિયો-દડૂકિયો', 'છેલછબો' તેમનાં અમર પાત્રો છે. આવાં અમર પાત્રોએ બાળનાટ્ય ક્ષેત્રે અનોખી સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં રાજા ભોજ અને કવિ કાલિદાસનો એક પ્રસંગ વર્ણવવામાં આવ્યો છે. ભોજરાજાના પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં કવિ જ્યારે રાજાની વાતમાં હા એ હા અને ના એ ના કહે છે ત્યારે રાજા તેમને હજૂરિયા થઈ ગયાનું જણાવે છે. કાલિદાસ પોતે સત્ય જ કહે છે તે વાતને વળગી રહે છે. તે જ વખતે ચાર મૂર્ખાઓનો સંવાદ સાંભળીને કવિ એ ચારેયને પ્રશ્ન પૂછે છે કે, તમે જે વાત કરી રહ્યા છો, તે જાણો છો ખરા ? એ ચારેય ના પાડે છે અને તેઓ અનુમાનથી વાત કરતા હોવાનું જણાવે છે. ત્યારે કવિ તેમને સમજાવે છે કે આપણે જે વાત જાણતાં ન હોઈએ તે માટે વાદવિવાદ કરવો એ મૂર્ખાઈ કહેવાય. આમ કવિ કાલિદાસ ચાર મૂર્ખાઓની સાથે સાથે રાજા ભોજને પણ સાનમાં સમજાવી દે છે.

એકવાર રાજા ભોજ ફરવા નીકળ્યા.

સાથે કવિ કાલિદાસ પણ હતા.

વાતો કરે છે અને ચાલ્યા જાય છે. મારગમાં ઘણી વસ્તુઓ આવે છે. રાજા ભોજ જુએ છે અને પૂછે છે કે, કવિરાજ ! આ બાવળને કાંટા ન હોત તો શું ખોટું હતું?

કવિ કહે : કંઈ નહીં.

રાજા કહે : કંઈ કેમ નહિ? ખોટું તો હોવું જ જોઈએ. નહિ તો કુદરત કાંટા શા માટે પેદા કરે !

કવિ કહે : એ પણ ખરું.

આમ બે ચાર વાર જુદી જુદી વાત ભોજ રાજાએ પૂછી, આમ ન હોવું જોઈએ એમ કહે તો કવિ કાલિદાસ કહેશે કે હા, ન હોવું જોઈએ, આમ હોવું જોઈએ, એમ રાજા કહે તો કવિ કહેશે હાજી હોવું જોઈએ.

ત્યારે રાજા ભોજે કહ્યું : કવિ, તમેય જી હજૂરિયા થઈ ગયા લાગો છો. અમે હા કહીએ તો તમેય હા કહો છો અને અમે ના કહીએ તો તમે ના કહો છો.

કવિ કહે : ના જી. હું સાચું કહું છું. જરાય ખોટું નથી.

રાજા કહે : ખોટું તો છે જ. હું કહું આમ જોઈએ તો તમે હા કહો છો. હું કહું છું કે આમ ન જોઈએ તો ના કહો છો એટલે તમે મને રાજી રાખવા મારી હા એ હા અને ના એ ના કહો છો.

કવિ કહે : ના જી. હું જે કહું છું. તે સત્ય જ કહું છું.

રાજા કહે : ખોટું.

આમ વાતો કરે છે અને ચાલ્યા જાય છે. ત્યાં ચાર માણસોને લડતા જોયા. રાજા ભોજ અને કવિ કાલિદાસ ઊભા રહી ગયા.

આ ચાર મૂરખા હતા.

એક ગામથી બીજે ગામ જવા નીકળ્યા હતા. મારગમાં એક મોટો પથ્થર આવ્યો. જમીનમાં ખોડેલા જેવો હતો. ચાર મૂરખા ઊભા રહી ગયા.

એક કહે : આ કોઈ જૂના મહાદેવજી છે.

બીજો કહે : ના રે ના, મહાદેવજી હોય તો મંદિર ક્યાં જાય ? આ તો હાથીને બાંધવાનો ખીલો છે. પહેલાના સમયમાં આ જગાએ પુરાણું નગર હતું.

ત્રીજો કહે : હાથીને બાંધવાનો ખીલો ના હોય. હાથી રાખે રાજા. આ તો કોઈ જૂના સમયના હનુમાનજી છે.

ચોથો કહે : તું મૂરખો છે. આવા હનુમાનજી ન હોય.

ત્રીજો કહે : ન કેમ હોય ? તારામાં અક્કલ નથી.

ચોથો કહે : તારામાં નથી.

'એમ !'

'હા.'

આમ ચારે મૂરખા વાદ કરવા બેઠા. એમાંથી બોલાબોલી થઈ. તેમાંથી મારામારી કરવા બેઠા.

ત્યાં કવિ કાલિદાસ અને રાજા ભોજ પહોંચી ગયા.

કવિ કાલિદાસે પૂછ્યું કે : તમે ચારેય કહો છો. તે વાત તમે નક્કી જાણો છો ?

ચારેય કહે : ના ભાઈ. અમે તો અક્કલથી વિચારીએ છીએ કે, આમ હશે.

કવિ કાલિદાસે કહ્યું : આમ હશે અને તેમ હશે, એવું ધારીને લડવા બેસે તે મૂરખા. કોઈ કહે આમ હશે તો સાંભળી લેવું, બીજો કહે તેમ હશે તો ય સાંભળી લેવું. જે વાત આપણે ચોક્કસ ન જાણતા હોઈએ તે માટે લડવું એ મૂર્ખાઈ.

ચારેય લજાઈ ગયા.

પોતે મૂરખા ઠરી ગયા. ચૂપચાપ ચાલતા થયા.

કવિ કાલિદાસે રાજા ભોજ સામે જોયું. રાજા સમજી ગયા કે કવિ કાલિદાસ પોતાની વાતમાં હા એ હા અને ના એ ના કેમ કહેતા હતા.

કવિ બોલ્યા : આપે પૂછ્યું કે, બાવળને કાંટા કેમ હોય છે ? ડાળી કેમ નહિ. તે આપણે કોઈ સમજી શકતા નથી. એવી વાતમાં કોઈ કહે આમ, તો તેમાં હા કહેવી. ના કહીએ તો વાદવિવાદ થાય. જે ચોક્કસ ન હોય તે માટે વાદવિવાદ કરી લડવા બેસવું એ મૂર્ખાઈ ગણાય.

● માર્ગદર્શક સ્તંભ ●

આ કૃતિનું અધ્યાપન કરાવતાં પહેલાં વિદ્યાર્થીઓને રાજા કૃષ્ણદેવરાય અને તેનાલીરામનના પ્રસંગો બાબત પૂછીને તેમને વિષયાભિમુખ કરવા. જીવરામ જોષીની વાર્તાઓ, ચિત્રવાર્તાઓ વગેરેનો પરિચય આપવો. કવિ કાલિદાસ વિશે પણ ઉપરછલ્લો પરિચય આપવો. આ કૃતિ બાબત નાના નાના પ્રશ્નો પૂછીને તેના વિષયવસ્તુને સ્પષ્ટ કરવું. 'વાદવિવાદ'નો સાચો મર્મ સમજાવી પાઠના શીર્ષકની યથાર્થતાનો ખ્યાલ પણ આપી શકાય. અજ્ઞાનતા જાહેર કરવા કરતાં મૌન રહેવામાં શાણપણ છે તે પણ સમજાવી શકાય.

સ્વાધ્યાય

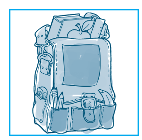

સ. ૧ નીચેના શબ્દો માટે કૃતિમાં વપરાયેલા શબ્દો લખો.

(૧) રસ્તો	(૨) ચીજ	(૩) સત્ય	(૪) કંટક
(૫) પ્રાચીન	(૬) બુદ્ધિ	(૭) શિવજી	૮) શાખા

સ. ૨ ઉદાહરણ મુજબ યોગ્ય રીતે જોડો. દા. ત. : રાજી – નારાજી

	'અ'	'બ'
(૧)	ખોટું	નવું
(૨)	ડાહ્યા	વિદ્વાન
(૩)	આકાશ	સાચું
(૪)	પુરાણું	ગાંડા
(૫)	મૂર્ખ	ધરતી

સ. ૩ નમૂના પ્રમાણે શબ્દોની અંતાક્ષરી પૂર્ણ કરો.

(૧) કાલિદાસ - સમજદાર - રમણીય - યથાશક્તિ

(૨) વાદવિવાદ -

(૩) મારામારી -

(૪) ચૂપચાપ -

(૫) મૂર્ખાઈ -

સ. ૪ નમૂના પ્રમાણે શબ્દ બનાવો. દા. ત. મૂર્ખ - મૂર્ખાઈ

(૧) ઊંડું	(૨) લાંબું	(૩) પહોળું	(૪) ચોખ્ખું
(૫) નરમ	(૩) ઠાવકું	(૭) લુચ્ચું	(૮) સાદું

સ. ૫ જોડણી સુધારી શબ્દ ફરીથી લખો.

(૧) મૂરખાઈ	(૨) હજુરીઆ	(૩) વાદવીવાદ
(૪) પતથર	(૫) અકલ	(૬) નીકળીઆ

સ. ૬ યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી વાક્ય ફરીથી લખો.

(૧) એક વાર રાજા ભોજ કવિ કાલિદાસ સાથે --------.

(અ) ફરવા નીકળ્યા

(આ) શિકારે નીકળ્યા

(ઈ) યુદ્ધ કરવા નીકળ્યા

(૨) રાજા ભોજે કવિ કાલિદાસને કહ્યું કે --------.

(અ) તમે સત્યવાદી બની ગયા છો

(આ) તમે હજૂરિયા થઈ ગયા છો

(ઈ) તમે શાંત થઈ ગયા છો

(૩) મારગમાં આવેલો પથ્થર --------.

(અ) જમીન ઉપર એમજ પડ્યો હતો

(આ) ઝાડના ટેકે પડેલો હતો

(ઈ) જમીનમાં ખોડેલો હતો

(૪) ચાર મૂર્ખાઓમાંથી એકે પથ્થરને --------.

(અ) હાથીને બાંધવાનો ખીલો ગણાવ્યો

(આ) ઘોડાને બાંધવાનો ખીલો ગણાવ્યો

(ઈ) ગાયને બાંધવાનો ખીલો ગણાવ્યો

સ. ૭ નીચેનાં વાક્યોને યોગ્ય ક્રમમાં ગોઠવો.

(૧) જે ચોક્કસ ન હોય તે માટે વાદવિવાદ કરી લડવા બેસવું એ મૂર્ખાઈ ગણાય.
(૨) કવિ તમે જી હજૂરિયા થઈ ગયા લાગો છો.
(૩) આમ હશે અને તેમ હશે, એવું ધારીને લડવા બેસે તે મૂરખા.
(૪) ખોટું તો છે જ.

સ. ૮ નીચેનાં વાક્યો બોલનાર અને સાંભળનારનાં નામ લખો.

(૧) ''ના જી, હું સાચું કહું છું. જરાય ખોટું નથી.''
(૨) ''આ, કોઈ જૂના મહાદેવજી છે.''
(૩) ''આ બાવળને કાંટા ન હોત તો શું ખોટું હતું?''

સ. ૯ પ્રસ્તુત પાઠમાં કુલ કેટલાં પાત્રો છે? ક્યા ક્યા?

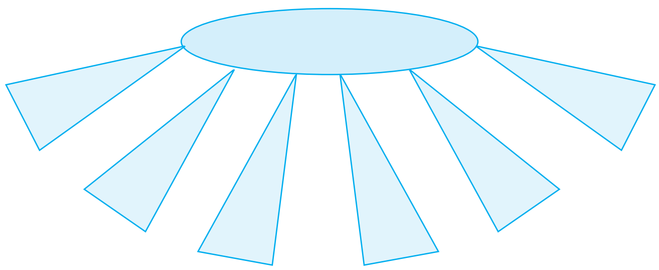

સ. ૧૦ નીચેનાં વાક્યોના પ્રકાર ઓળખો.

(૧) હું સાચું જ કહું છું.
(૨) શું આ વાત સાચી છે ?
(૩) વાહ ! શું વાતાવરણ છે !
(૪) ગયેલો સમય પાછો આવતો નથી.
(૫) સારા અક્ષરે લખો.

સ. ૧૧ (અ) જાતિ બદલો.

(૧) કવિ (૨) હાથી (૩) રાજા (૪) ઘોડો

(બ) વચન બદલો.

(૧) કાંટો (૨) માણસો (૩) ગાય (૪) ખીલો

સ. ૧૨ નીચેનાં વિશેષણોને તેના પ્રકાર પ્રમાણે યોગ્ય ખાનામાં લખો.

પેલું, થોડું, વધુ, ઠોઠ, હોંશિયાર, ઘણું, ચાર, રૂપાળું, તે, દસ, આ, ત્રણ

(૧) ગુણવાચક વિશેષણ	
(૨) સંખ્યાવાચક વિશેષણ	
(૩) દર્શકવાચક વિશેષણ	
(૪) પ્રમાણવાચક વિશેષણ	

સ. ૧૩ અકબર, બીરબલનો કોઈપણ એક પ્રસંગ ટૂંકમાં લખો.

★ 'વાદવિવાદ' એટલે શું ? તેના વિશે વર્ગમાં સમૂહ ચર્ચા કરો.

પ્રકલ્પ

★ ઈન્ટરનેટની મદદથી કવિ કાલિદાસની માહિતી મેળવો. તેમણે લખેલી કૃતિઓનાં નામ શોધી એક સરસ મજાનું ભીંતપત્રક બનાવો.

✪ લેખન કૌશલ્ય ✪

ગદ્ય પરિશીલન

★ નીચેનો ગદ્યખંડ (પરિચ્છેદ) ધ્યાનપૂર્વક વાંચીને તેની નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ લખો.

આખી દુનિયામાં ભારતનો ડંકો વગાડનાર મહાન સંન્યાસી સ્વામી વિવેકાનંદનો જન્મ ઈ.સ. ૧૮૬૩માં બારમી જાન્યુઆરીના રોજ કોલકત્તામાં થયો હતો. એમના પિતાનું નામ વિશ્વનાથ દત્ત અને માતાનું નામ ભુવનેશ્વરી દેવી હતું. વિવેકાનંદનું નાનપણનું નામ નરેન્દ્ર, નરેન્દ્રના પિતા પ્રસિદ્ધ વકીલ હતા. બાળક નરેન્દ્ર ખૂબજ બુદ્ધિશાળી.

એમની યાદશક્તિ એટલે ન પૂછો વાત? ચોપડી એક વખત વાંચે એટલે કડકડાટ મોઢે. એ કૉલેજમાં ભણતા ત્યારે એમના એક અંગ્રેજ સાહેબે કહ્યું હતું. ''આવો હોંશિયાર વિદ્યાર્થી મેં ક્યારેય જોયો નથી.'' નરેન્દ્ર માત્ર ભણવામાં જ હોંશિયાર હતા એવું નહિ; એ રમતગમતમાં પણ એવા જ પાવરધા. શરીર પણ એવું જ કસાયેલું. વળી એમનું ગળુંય મીઠું મધ જેવું. એમને મોઢે ભજન-ગીત સાંભળનારા તલ્લીન બની જતા.

સ. ૧ નામ લખો.

(૧) સ્વામી વિવેકાનંદનું બાળપણનું નામ -
(૨) વિવેકાનંદના પિતાનું નામ -
(૩) વિવેકાનંદના જન્મનું સ્થળ -
(૪) વિવેકાનંદનાં માતાનું નામ -

સ. ૨ પ્રસ્તુત પરિચ્છેદમાં વિવેકાનંદની કઈ કઈ વિશેષતાઓ દર્શાવી છે તેનો ઉલ્લેખ કરો.

સ. ૩ અંગ્રેજ સાહેબે વિવેકાનંદ માટે શું કહ્યું હતું ?

સ. ૪ આ પાઠમાં આવેલા દરેક વિરામચિહ્નોનાં નામ લખો.

સ. ૫ વિવેકાનંદનો જન્મ ક્યારે થયો હતો ?

ખોટું બોલવા કરતાં મૌન રહેવું ઉત્તમ છે.

3HVRD9